

Григорій САВЧУК

КИРИЛИЧНІ ТА ЛАТИНСЬКІ ВИДАННЯ СТАВРОПІГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ У ЛЬВОВІ В 1825–1855 РОКАХ

У 1787 р. австрійський ерцгерцог та імператор Священної римської імперії Йосиф II ліквідував у володіннях Габсбургів всі церковні братства. Наступного 1788 р. реорганізовано львівське Ставропігійське братство у Ставропігійський інститут. Членів колишнього братства мали б називати “батьками й керівниками церкви й Ставропігійської школи”. Вони керували маєтностями, утримували школу, а якби на це забракло прибутків, давали й власні кошти. Тобто, йдеться не про інститут в сучасному розумінні, а скоріше наглядову раду представників “руського народу” Львова¹. Ставропігійські видання у 1790–1825 рр. виходили з такими титулами: “Типом Цркве Храма Оуспенія Престыя Бцы Ставропігїи” чи навіть за старим звичаєм “Тупом БРАТСТВА при Церкви Оуспенія престыя Бдци”, “въ Тупографїи Ставропігїялнои”, “тщанїємъ Надстоятелей церкве Ставр. Львовскїя”, “Предстоятелей Народа Рускаго и ктиторовъ церкве Ставропігїанскїя Храма Оусп. Пресв. Бцы” тощо. І лише в “Молитвослові” 1825 р. вперше з’являється згадка про інститут: “Въ Львовѣ въ тупогр. Інст. Ставр. При Ц. Оу. Пр. Б.”².

Зауважимо, що саме в цей період друкарня Ставропігійського інституту потерпала від застарілого обладнання та невисокої якості друку. Це було пов’язано не стільки з матеріальними проблемами, як з успадкованим від часів братства консервативним підходом членів інституту³. Лише після 1825 р., зокрема після приходу на посаду префекта друкарні у 1830-х роках Дениса Зубрицького (1777–1862), почали впроваджувати реформи. Було проведено генеральну ревізію, вжито заходів щодо впорядкування, збереження та використання шрифтів. Поступово друкарня

¹ *Зубрицький Д.* Хроніка Ставропігійського братства (переклад І. Сварника) / Д. Зубрицький. – Львів, 2011. – С. 295.

² *Мицько І.* Видання друкарні Ставропігійського братства та інституту 1591–1855 / І. Мицько // *Зубрицький Д.* Хроніка Ставропігійського братства (переклад І. Сварника). – Львів, 2011. – С. 324–327.

³ Про це див.: *Савчук Г.* До питання про “занепад” українського друкарства в Галичині у XVIII столітті / Г. Савчук // *Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології.* – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 28–35; *Савчук Г.* Особливості діяльності друкарні Львівського Ставропігійського братства / Г. Савчук // *Книга і преса в контексті культурно-історичного розвитку українського суспільства: збірник наукових праць кафедри видавничої справи і редагування Української академії друкарства* / [відп. ред. Н. Зелінська]. – Львів, 2011. – Вип. 4. – С. 393–402.

Ставропiгiйського iнституту стала комерцiйним пiдприємством. У 1840–50-х рр. налагоджено спiвпрацю з машинобудiвними i торговельними закладами Австрiї та Нiмеччини у питаннi постачання шрифтів та обладнання, що, безсумнiвно, вплинуло на покращення якостi видань⁴.

У видавничiй дiяльностi Ставропiгiйського iнституту в 1825–1855 рр. вiдбулися значнi змiни: окрiм богослужбових книг i шкiльних пiдручникiв, почали друкувати науковi розвiдки, перiодику, унiверситетськi пiдручники. Пiсля 1855 р. в дiяльностi iнституту доминували москвофiльськi тенденцiї, що виявлялося i в друкованiй продукцiї.

Дiяльнiсть Ставропiгiйського iнституту цього перiоду дослiджували ще з ХІХ ст. У 1886 р. в Львовi було видано “Юбилейное издание в память 300-летнего основания Львовского ставропигийского братства”, де висвітлено функцiонування Ставропiгiйського iнституту⁵. Через 50 рокiв, у 1936–1937 рр., вийшов у свiт новий збiрник, присвячений вже 350-рiччю Ставропiгiї⁶. Останнiм часом вiдновився iнтерес до iсторiї цiєї iнституцiї, про що свiдчить, зокрема, монографiя львiвськiй дослiдницi Ірини Орлевич⁷. Досi найповнiшим залишається бiблiографiчний опис каталогiв видань Ставропiгiйського iнституту за 1825–1855 рр. Iвана Левицького з кiнця ХІХ ст.⁸. Каталог видань друкарнi Ставропiгiйського iнституту Iгоря Мицька теж ґрунтується на цiй працi⁹. Саме на пiдставi цих каталогiв зроблено пiдрахунки у запропонованiй статтi.

У 1825–1855 рр. в друкарнi Ставропiгiйського iнституту побачило свiт 270 видань. З них лише 29 надруковано повнiстю латинським шрифтом – переважно польською i нiмецькою мовою, iнодi латиною. Ще 17 друкувiдано кириличним i латинським шрифтами – текст українською/церковнослов’янською мовою чи так званим “язичiєм” i його переклад на польську або нiмецьку мову. Релiгiйних (богослужбових) книг – 47, каталоги книг iз друкарнi iнституту – 6, пiдручники (як для шкiл, так i для вищих навчальних закладiв) – 23, друки хвалебного характеру чи присвяченi окремим особам (гiмни, оди, некрологи тощо) – 68; публiчнi оголошення, вiдозви, повiдомлення, послання – 40, перiодика – 10, iншi видання – 76.

Наведенi цифри красномовнi, однак, щоб краще збагнути видавничу дiяльнiсть Ставропiгiйського iнституту в окресленiй перiод, треба зупинитися на окремих

⁴ Палух О. Українське книговидання у Львові ХІХ ст.: роль друкарень Ставропiгiйського iнституту та Наукового товариства ім. Шевченка [Електронний ресурс] / О. Палух. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/zlnb/2008_1/pdf/rozdil_1/Palyuch.pdf

⁵ Юбилейное издание в память 300-лѣтнего основания львовского Ставропигийского братства / [ред. И. Шараневич]. – Львов, 1886. – Т. 1. – СХХV+125+13 табл. з іл.

⁶ Юбилейный сборник в память 350-лѣтія львовскаго Ставропигіона / [изд. А. Копыстянский]. – Львов, 1937. – Ч. 2. – 195 с.

⁷ Орлевич І. Ставропiгiйський iнститут у Львовi (кiнець ХVІІІ – 60-ті рр. ХІХ ст.) / І. Орлевич. – Львiв, 2000. – 188 с.

⁸ Левицкiй І. Галицко-русская библіографiя ХІХ столiтiя с увзглядненнiєм русских изданiй, появившихся в Угорщинѣ и Буковинѣ (1801–1886) / І. Левицкiй. – Львов, 1888. – Т. 1: Хронологическiй список публiкацiй [1801–1860]. – ХХІІ, 162 с.

⁹ Мицько І. Видання друкарнi Ставропiгiйського братства та iнституту 1591–1855. – С. 297–353.

ключових моментах: українському національному відродженні в Галичині першої половини XIX ст. та діяльності діячів “Руської трійці”.

Саме в друкарні Ставропігійського інституту 1835 року з’явилася перша окрема друкована праця М. Шашкевича – на трьох нумерованих сторінках “Голосъ Галичанъ въ пресвѣтльй прерадостный ѓс день рожества Єго Императорскаго Величества Франца І Цѣсаря Австрійскаго Короля ихъ наймилостившаго”¹⁰. Вже після смерті М. Шашкевича (1843) тут двічі (у 1850 і 1853 рр.) була надрукована його “Читанка...” для малих дітей дошкільного і домашнього “оупотребленія”¹¹. Також у друкарні Ставропігійського інституту надруковано одну з перших розвідок, присвячених М. Шашкевичу, – у 1848 р. за підписом “Николай изъ Николаева” з’явилася брошура (15 сторінок) українською та польською мовами “Згадка за Маркіана Шашкевича въ вѣчную Єго пам’ять. – Cieniom Marcujana Szaszkiewicza ku wiecznej jego pamięci”¹². Зауважимо, що для ранніх москвофілів у Ставропігійському інституті, не без впливу Я. Головацького, постать Маркіяна Шашкевича була своєрідним “прапором”, особливо у протистоянні полякам.

У 1845 р. друкарня інституту видала підручник Івана Вагилевича польською мовою “Gramatyka języka małoruskiego w Galicyi ułożona przez...”¹³. Проте із цим діячем “Руської трійці” інститут більше не співпрацював. У 1849 р. опубліковано у друкарні два видання “Граматики руского языка” Якова Головацького (перше – у 2 окремих частинах, друге – єдиним томом)¹⁴. Тоді ж надруковані “Розправа о язиці южнорускѡмъ и его нарѣчїяхъ”¹⁵ та “Три вступительніи преподаванія о руской словесности”¹⁶. Усі ці праці Я. Головацького надруковані із “черенків Ставропігійського інституту”, але “накладом Галицько-руської Матиці”, заснованої 1848 р. Тож ці дві інституції тісно співпрацювали. Останній присвячена праця Я. Головацького “Исторический очеркъ основанія Галицко-русской Матиці и справозданье первого собору ученыхъ русскихъ и любителей народного просвѣщенія” (Галицко-руска Матица. Ч. 5. Въ Львовѣ, черенками Института Ставропігїянскаго, 1850)¹⁷.

¹⁰ *Левицкій И.* Галицко-русская библиографія... – С. 12/131; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 330/245.

¹¹ *Левицкій И.* Галицко-русская библиографія... – С. 59/664, 80/831; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 342/374; 349/445.

¹² *Левицкій И.* Галицко-русская библиографія... – С. 38/447; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 337/317.

¹³ *Левицкій И.* Галицко-русская библиографія... – С. 25/297; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 333/280.

¹⁴ *Левицкій И.* Галицко-русская библиографія... – С. 44/523, 44/524, 44/525; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 338/333, 338/334, 338/335.

¹⁵ *Левицкій И.* Галицко-русская библиографія... – С. 44/526; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 338/336.

¹⁶ *Левицкій И.* Галицко-русская библиографія... – С. 44/527; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 339/337.

¹⁷ *Левицкій И.* Галицко-русская библиографія... – С. 55/620; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 341/361.

Окремою сторiнкою в iсторiї Ставропiгiйського iнституту є 1848 рiк – “весна народiв” – коли з його друкарнi вийшло 34 видання, з них: кирилицею – 21, латинкою – 6, обома шрифтами – 7. Авторських видань – 14, вiдозв (звернень) – 10, церковних книг – 2, перiодики – 2, каталогiв i повiдомлень – 4, iнших видiв – 2. Серед найважливиших подiй цього року – поява украiномовної перiодики. На початку 1848 р. у Ставропiгiйському iнститутi вiдбулася спецiальна нарада в справi видання часопису з метою поширення серед народу найпотрiбнiших вiдомостей, ознайомлення його з найновiшими здобутками на полi рiльництва та промислу; поширення морального виховання, освiти; iнформування про найважнiшi подiї, подання замiток з лiтератури, мистецтва i т. д. Цей часопис мав називатися “Пчола Галицька”, а редактором мав бути Д. Зубрицький. 16 березня 1848 р. навiть отримано дозвiл на видання часопису, однак iнститут чомусь гаяв час i не приступав до практичної роботи¹⁸.

15 травня 1848 р. з друкарнi iнституту вийшов перший номер “Зорi Галицької” – першої украiномовної газети, що виходила щотижня у вiвторок. Однак її видавцем був не Ставропiгiйський iнститут, а новостворена Головна Руська Рада (ГРР). Головним редактором призначено А. Павенцького (1848–1850). Сам iнститут намагався таки видавати свiй часопис i навiть випустив альманах “Пчола”, але ця спроба провалилася¹⁹. Пiсля лiквiдацiї ГРР (1851) Ставропiгiйський iнститут видавав “Зорю Галицьку”. Новий редактор Б. Дiдицький одразу перевiв часопис з народної мови на “язичiє”, обмежив тематику видання, зосереджуючи увагу читачiв на “лiтературному, общеплезному й забавному читанню”. Й. Лозинський у 1853 р. iдко зауважив: “... же едно число нiмецької газети... бiльше замикає в собi, як 4 числа обоiх наших письм цiлого тижня”²⁰ (мав би на увазi “Зорю Галицьку” та “Вiсник для русинiв Австрiйської держави...”, що виходив у Вiднi – Г. С.). Б. Дiдицький пiд тиском передплатникiв був змушений дещо зменшити свiй запал i частково висвiтлювати украiнську тематику на сторiнки часопису, а в серпнi 1854 р. передав редагування С. Шеховичевi – колишньому редакторовi москвофiльського видання “Лада”. У цей перiод доминувало “язичiє”, обмежено “красне письменство” на користь “общеплезных сведений”, друкували переважно матерiали москвофiлiв як-от I. Раковського на сторiнках часопису. Читачi масово вiдмовлялися вiд передплати. У листопадi 1854 р. Ставропiгiйський iнститут усунув С. Шеховича з редакторства i “Зорю Галицьку” передано до рук М. Савчинського. Вже 48-й номер за 1854 р. знову вийшов украiнською народною мовою. Почали зголошуватися новi передплатники, повернулися деякi старi спiвробiтники. У середовищi москвофiлiв це викликало рiзкий спротив. Б. Дiдицький у цей час писав до Я. Головацького: “Чи не збожеволiла цiла Ставропiгiя, що передала найдорожчу дитину Руси... до зрадницьких рук... Злочинцi (розбiйники) загнiздилися у Святинi вибраних!”. Iз серпня 1855 р. внаслiдок епiдемiї холери “Зоря Галицька” не виходила. На по-

¹⁸ Животко А. Iсторiя украiнської преси [Електронний ресурс] / А. Животко. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/6839/52/>

¹⁹ Левицький И. Галицко-русская библиография... – С. 32/370; Мицько I. Видання друкарнi... – С. 335/299.

²⁰ Животко А. Iсторiя украiнської преси [Електронний ресурс] / А. Животко. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/6847/52/>

чатку 1856 р. вона знову вийшла “язичієм” і обстоювала москвофільські позиції. 9 квітня 1857 р. “Зоря Галицька” перестала виходити у світ (менше 100 читачів передплатили видання)²¹.

Цікавим для істориків є видання 1848 р. про українців у Галичині німецькою мовою (брошура на 27 сторінках) Теодора Розейовського (очевидно, польського автора – Г. С.) “An die Russinen...” з історично-політичним і статистичним оглядом становища русинів (українців) у Галичині²². На відкритому аркуші надруковано “Denkschrift der ruthenischen Nation in Galizien” 30 червня 1848 р. від імені австрійського намісника Галичини графа Франца фон Штадіона (Францішка Стадіона)²³. Німецькою мовою на 8 сторінках видано за підписом Петра Лозинського (українця) “Rede, welche während des in Folge eines Beschlusses der ruthenischen Haupt-Versammlung am 10 Dezember 1848 in der Lemberger gr.kath. Stadt-Pfarrkirche aus Anlass der Thronbesteigung Seiner k.k. Apostolischen Majestät Kaisers Franz Joseph I...”²⁴.

Суспільно-політичне значення мають видані ставропігійською друкарнею відозви (послідовність відповідно до каталогів І. Левицького та І. Мицька): 1) заклик галичан-українців засновувати окружні руські ради від 18 травня 1848 р.²⁵; 2) політичні пропозиції польської партії імператорові Фердинанду I (українською та польською мовами) від 18 травня 1848 р.²⁶; 3) заклик М. Gloskowskiego “Do bratej Rusyniw”²⁷; 4) Бальтазара Шуцкего “До моихъ братей люду Галицького”²⁸; 5) запрошення руських вчених на з’їзд до Львова на 7 (19) жовтня 1848 р.²⁹; 6) Л. Б. “Do wsich!” – переклад польського революційного вірша³⁰; 7) відозва в справі збору пожертв для бідних Львова від 7 грудня (українською мовою)³¹; 8) відозва про ство-

²¹ Животко А. Історія української преси[Електронний ресурс] / А. Животко. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/6848-6851/52/>

²² Левицький І. Галицко-русская библиография... – С. 31/357; Мицько І. Видання друкарні... – С. 335/297.

²³ Левицький І. Галицко-русская библиография... – С. 33/394; Мицько І. Видання друкарні... – С. 335/303.

²⁴ Левицький І. Галицко-русская библиография... – С. 37/429; Мицько І. Видання друкарні... – С. 336/312.

²⁵ Левицький І. Галицко-русская библиография... – С. 31/363; Мицько І. Видання друкарні... – С. 335/298.

²⁶ Левицький І. Галицко-русская библиография... – С. 32/374; Мицько І. Видання друкарні... – С. 335/300.

²⁷ Левицький І. Галицко-русская библиография... – С. 33/382; Мицько І. Видання друкарні... – С. 335/302.

²⁸ Левицький І. Галицко-русская библиография... – С. 34/401; Мицько І. Видання друкарні... – С. 336/305.

²⁹ Левицький І. Галицко-русская библиография... – С. 35/405; Мицько І. Видання друкарні... – С. 336/306.

³⁰ Левицький І. Галицко-русская библиография... – С. 37/425; Мицько І. Видання друкарні... – С. 336/311.

³¹ Левицький І. Галицко-русская библиография... – С. 39/459; Мицько І. Видання друкарні... – С. 337/319.

рення у Львові політичної організації Головна Руська Рада (10 травня 1848 р.) та основні положення її програми³²; 9) відповідь імператора Фердинанда I на петицію львівських українців (у 2 колонки українською та німецькою мовами)³³; 10) послання ГРР “Братя Русины”, Львів, 1 червня 1848 р., на відкритому піваркуші³⁴; 11) програма з’їзду руських вчених (19–26 жовтня 1848 р.)³⁵; 12) “Прошеніє...” руського народу в Галичині через графа Францішка Стадіона імператору Фердинанду від 19 березня 1848 р.³⁶; 13) зівання на собор до окружного міста Стрия від деканальної Долинської ради 3 серпня 1848 р.³⁷; 14) переказ відповіді Фердинанда I на петицію львівських русинів від 10 березня 1848 р. за підписом Г. Яхимовича, датований 23 травня 1848 р.³⁸.

Доречно згадати такі оголошення, як “Извѣстїе. – Anzeige. – Uwiadomienie” (повідомлення про відкриття у ставропігійській друкарні літографії та придбання нових шрифтів)³⁹ чи “Объявленіе. Ankündigung. Obwieszenie” (оголошення про заснування літературного товариства “Галицько-руська Матиця” у три колонки – українською, німецькою та польською мовами)⁴⁰ та ін.

Отже, в історії друкарні Ставропігійського інституту 1825–1855 роки були плідними. Для цього періоду характерні різні тенденції: з одного боку – акцент на церковнослов’янську мову і “язичіє”, з іншого – популяризація доробку “Руської трійці” й активна проукраїнська позиція у 1848 р.; антипольська спрямованість більшості видань і наявність виданих цією ж друкарнею польських закликів, у тому числі до українців; видавнича діяльність інституту мала як церковний, так і світсько-науковий характер. Ставропігійський інститут у цей період зробив величезний крок уперед у своєму розвитку: від своерідної наглядової ради над церквою і школою до більш сучасного розуміння інституту як суспільної та наукової організації. Однак ці зміни зумовили певну хаотичність у діяльності інституту, в тому числі й видавничій. Зауважимо, першим виданням, у титулі якого згадано Ставропігійський

³² *Левуцкій И.* Галицко-руская библиография... – С. 39–40/460; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 337/320.

³³ *Левуцкій И.* Галицко-руская библиография... – С. 40/462; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 337/321.

³⁴ *Левуцкій И.* Галицко-руская библиография... – С. 40/470; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 337/322.

³⁵ *Левуцкій И.* Галицко-руская библиография... – С. 40/473; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 337/323.

³⁶ *Левуцкій И.* Галицко-руская библиография... – С. 41/477; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 337–338/324.

³⁷ *Левуцкій И.* Галицко-руская библиография... – С. 41/489; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 338/326.

³⁸ *Левуцкій И.* Галицко-руская библиография... – С. 128–129/1336; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 338/330.

³⁹ *Левуцкій И.* Галицко-руская библиография... – С. 36/410; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 336/308.

⁴⁰ *Левуцкій И.* Галицко-руская библиография... – С. 39/455; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 337/318.

інститут, був “Молитвослов” 1825 р.⁴¹. Остання ж книга за 1855 р. – це “Наука о пчеловодствѣ” Лева Трещаковського⁴² в дусі так улюблених тогочасними редакторами “общеполезных сведений”. І між цими двома полюсами – наукові праці Д. Зубрицького, Я. Головацького, “Зоря Галицька”, відозви 1848 р. тощо. Після 1855 р. Ставропігійський інститут був остаточно опанований москвофілами, що значно звузило функції установи та її вплив у суспільному житті Львова другої половини ХІХ століття.

⁴¹ *Левицькій І.* Галицко-русская бібліографія... – С. 6/69; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 327/218.

⁴² *Левицькій І.* Галицко-русская бібліографія... – С. 91/946; *Мицько І.* Видання друкарні... – С. 353/487.